

اداره آموزش و پرورش منطقه ۶ تهران

سازمان ملی پرورش استعداد های درخشان

بررسی دیدگاه بانو نصرت بیگم امین و محمد حسین طباطبایی در آیه ۳۴ سوره ی نساء

مؤلف اول: مهدیس جهان پیر

مؤلف دوم: عاطفه متقی

پایه ی دهم

دبیر راهنما: سرکارخانم علاقه بندی

دبیرستان متوسطه ی دوره دوم فرزندگان ۶

منطقه ی ۶

استان: تهران

سال تحصیلی: ۱۳۹۸-۱۳۹۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اداره آموزش و پرورش منطقه ۶ تهران

سازمان ملی پرورش استعداد های درخشان

بررسی دیدگاه بانو نصرت بیگم امین و محمد حسین طباطبایی در آیه ۳۴ سوره ی نساء

مؤلف اول: مهدیس جهان پیر

مؤلف دوم: عاطفه متقی

پایه ی دهم

دبیر راهنما: سرکارخانم علاقه بندی

دبیرستان متوسطه ی دوره دوم فرزندگان ۶

منطقه ی ۶

استان: تهران

سال تحصیلی: ۱۳۹۸-۱۳۹۹

فهرست

1-1 بیان مسئله	.....	Error! Bookmark not defined.
۱_۲ اهداف تحقیق	.....	Error! Bookmark not defined.
۱_۳ اهمیت موضوع	.....	Error! Bookmark not defined.
۱_۴ سوالات اساسی	.....	Error! Bookmark not defined.
۱_۵ فرضیات	.....	Error! Bookmark not defined.
۱_۶ پیشینه تحقیق	.....	۳
۲ انوآمین	.....	۴
3 علامه طباطبایی	.....	۶
4 مقایسه‌ی تفسیربانوآمین در مخزن العرفان و تفسیر علامه طباطبایی در المیزان:	.....	۱۵
نتیجه گیری	.....	۱۴
منابع	.....	Error! Bookmark not defined.

چکیده

آیه‌ی ۳۴ سوره نساء در حوزه‌ی حقوق زنان یکی از آیه‌های مورد توجه در عصر حاضر است. در این آیه به مسئله‌ی قیم بودن مرد، دایره‌ی اطاعت زن از مرد و نحوه‌ی برخورد مرد با زن در صورت نشوز یا عدم اطاعت بیان شده است. آیه‌ی ذکر شده در این پژوهش در دو تفسیر *مخزن العرفان* بانو نصرت بیگم امین و *تفسیر المیزان* علامه طباطبایی مقایسه شده است. در نهایت تفاوت برداشت از برخی مطالب با توجه به تفاوت جنسیت دو مفسر آشکار گردیده. از نگاه بانو امین "قیم" بودن به اقتضای قوت نیروی عقلی و بدنی انسان، در زن و مرد متغیر است و از نظر علامه طباطبایی بارز بودن این ویژگی در مردان ثابت است.

کلیدواژه: *مخزن العرفان، المیزان، قیم، نشوز، ضرب*

۱- بیان مسئله

کتاب قرآن در پژوهش‌های دینی و اجتماعی در بسیاری از موضوعات روز دنیا همواره به عنوان منبعی صریح و معتبر پاسخگوی سؤالات عموم بوده است. چرا که بسیاری از مسائل موجود در آن می‌تواند پاسخی به عموم دهد که به صحت آن اطمینان داشته باشند. قرآن کتابی حق است و از جانب خداوند تبارک و تعالی برای آدمیان فرورستاده شده است.

از نزول قرآن تا به امروز افراد بسیاری بوده و هستند که تحت تعالیم ویژه‌ای قرار گرفته‌اند و تلاش‌ها کرده‌اند تا در نهایت بتوانند تفاسیری را از قرآن کریم ارائه دهند. هدف درک و فهم درست نسبت به این آیات و روایات است که اولین تفسیر صورت گرفته از قرآن توسط شخص پیامبر صورت گرفت و تا به امروز ادامه یافته است.

تفسیر از ریشه‌ی فسر به معنای آشکار ساختن گرفته شده است. تفسیر در اصطلاح مفسران عبارت است از زدودن ابهام از لفظ مشکل و دشوار که در انتقال معنای مورد نظر، دشوار باشد. در مباحث دینی به کسی که به تفسیر قرآن اشتغال داشته باشد، مفسر گویند.

تفاسیر متنوع و گاه متفاوتی از آیات قرآنی صورت گرفته است. پژوهش پیش‌رو در صدد آن است که آیه‌ی ۳۴ سوره‌ی مبارکه‌ی نساء را از دیدگاه اسلام که کامل‌ترین ادیان زمانه است بررسی کند. قرآن حقوق انسانی و زیستی را بیان نموده و به عنوان منبعی صریح و جلوه‌گر حقیقت، حقوق بسیاری را برای زنان قائل شده است. در این میان حدودی را با توجه به عرف و فرهنگ موجود در جامعه برای زنان در نظر گرفته است. یکی از سوره‌های قرآن کریم که بر این موضوع دلالت دارد آیه‌ی ۳۴ سوره‌ی نساء، از مهمترین موضوعات در پژوهش‌های دینی-اجتماعی است که نظر بسیاری از پژوهشگران و مفسران قرآنی را به خود اختصاص داده است. سوره‌ی نساء از یکصد و هفتاد و شش آیه تشکیل که در مدینه نازل شده است. محتوای آن دعوت به ایمان و عدالت، حمایت از یتیمان، احکام ازدواج و ارث و ... است. از آنجا که سی و پنج آیه‌ی اول آن، پیرامون مسائل خانوادگی به ویژه زنان است، به سوره‌ی نساء (زنان) نام گذاری شده است. موضوع کلی آیه‌ی

منتخب از این سوره: سرپرستی، نشوز و مراحل سه گانه‌ی مقابله و جلوگیری از نشوز است. این امر در طول زمان و به خصوص در دهه‌های اخیر نقطه نظر مشترک بسیاری از موضوعات پژوهشی بوده است. در رابطه با این آیه تفسیرهای بسیار زیادی وجود دارد که گاه شاهد تفاوت‌های چشمگیری در آنها هستیم. بررسی تفاوت جنسیت مفسر و تأثیر آن در شکل‌گیری برداشت‌های متفاوت، بحث اصلی مقاله‌ی پیش‌رو است.

۱_۲ اهداف تحقیق

هدف از این تحقیق سنجش تفسیر آیه ۳۴ نساء از منظر مفسران معاصر، سیده نصرت بیگم امین (بانو امین) صاحب تفسیر مخزن العرفان و محمد حسین طباطبایی (علامه طباطبایی) خالق تفسیر المیزان است. انتخاب این دو مفسر نام آشنا به منظور بررسی تأثیر جنسیت و زمانه در تفسیر برخی آیات است.

۱_۳ اهمیت موضوع

با توجه فراوانیت‌فاسیر و تحقیقات صورت گرفته بر روی آیه ی ۳۴ از سوره ی نساء لذا پژوهش در این رابطه می تواند خواست و نیاز زمانه باشد که آیا جنسیت و زمانه در تفسیر مفسران مؤثر است یا خیر. امروزه با توجه به اهمیت حقوق زنان در جامعه به نظر می‌رسد بررسی این دست آیات ضروری است.

گسترده‌گی این مبحث در دوره‌های زمانی مختلف و جریان انبوه نظریات با جنسیت متفاوت توجه عموم را به سمت خود جلب می‌کند و اهمیت بررسی این دست آیات را دو چندان می‌کند.

۱_۴ سوالات اساسی

- چه تفسیری می‌تواند پاسخگوی مباحث موجود در یک آیه باشد؟

- جنسیت و زمانه چه تأثیری در نگاه مفسر دارد؟

۱_۵ فرضیات

به نظر می‌رسد جنسیت افراد می‌تواند عاملی تأثیرگذار در زمینه‌ی تفسیر آیات و نگاه و برداشت مفسران نسبت به آیاتی باشد که به جنس مخالف مربوط می‌شود.

وجود مفسران تنها در جنس مذکر می‌تواند نقضی مهم در تفاوت جنسیت موجود در جنس مفسران دانست که می‌توان آن را عامل مهمی در نگاه مفسران نسبت به آیات قرآنی مربوط به جنس مخالف دانست.

۱_۶ پیشینه تحقیق

درباره‌ی آیه‌ی ۳۴ سوره‌ی نساء مباحث فراوانی در منابع تفسیری و فقهی صورت گرفته است و رساله‌های متعددی در رابطه با آن نگارش یافته است. از جمله مباحث پر مناقشه در آیه‌ی مذکور که توجه بسیاری از بزرگان و صاحب نظران را به خود اختصاص داده است، روش‌های سه‌گانه‌ی مقابله با نشوز زن و در میان آن سه، واژه‌ی ((ضرب)) در عبارت ((...فعظوهن واهجروهن فی المضاجع و اضربوهن...)) است که تفاسیر متعدد و گاه کاملاً متفاوتی در رابطه با آن مشاهده می‌شود.

بعنوان مثال در مقاله‌ی نگارش یافته توسط نهله غروی نایینی و حامد مصطفوی فرد، تحت عنوان ((بررسی رویکرد مفسران در تفسیر آیه‌ی ۳۴ سوره‌ی نساء)) قسمت‌های مختلف آیه را با مقایسه‌ی تفاسیر مفسران بزرگ، تجزیه تحلیل و در انتها نتیجه‌گیری کلی‌ای را شرح داده است. فعالیت‌های موجود در این مقاله روشی تحلیلی است که مقاله‌ی پیش‌رو از آن برای پیشبرد موضوع استفاده کرده است. در آخر نیز این دو پژوهشگر به این نتیجه رسیده‌اند که تحلیل نشوز از سوی لغویان به معنای برتری طلبی با سیاق، کارکرد قرآنی این واژه و روایت رسیده از جانب نبی اکرم (ص) مغایرت دارد و به سبب آن قوامیت وظیفه‌ای بر عهده‌ی مرد است و آنکه طبق بیان آیه وظایفی نیز از جمله حفظ غیب بر عهده دارند.

و در پرتال جامع علوم انسانی بخش اول آیه تحت عنوان ((الرجال قوامون علی النساء)) بررسی شده است. پژوهش صورت گرفته بکارگیری واژه‌ی قوامون از ریشه‌ی قیم را تنها بعنوان برطرف کننده‌ی نیاز اولیه‌ی زن توسط مرد شرح نموده است. در آخر برتری زنان یا مردان را تنها در میان همجنسان خود نام برده و هیچ جنسی را برتر از جنس دیگر مورد خطاب قرار نداده است.

مقاله‌ی محمد علی سلطانی با موضوع ((نگاهی به آیه ی ۳۴ سوره ی نساء)) آیه ی ۳۴ سوره ی نساء را در حوزه‌ی قصد و نیت خداوند از نزول آن و دلیل بیان برتری ذکر شده در ابتدای آیه، چگونگی برتری مردان بر زنان را بررسی کرده است.

در پایگاه اطلاع رسانی حوزه واژه‌ی ضرب مبنی بر راه حل آخر برای مقابله با نشوز زن تحلیل شده است. تحلیل و بررسی صورت گرفته با توجه به تفسیر علامه طباطبایی در کتاب *تفاسیر المیزان* ایشان به انجام رسیده است.

در پایگاه مجلات تخصصی نور نیز با توجه به تفسیر مفسرانی (همچون شیخ طبرسی)، مسائل موجود در رابطه با طبیعت جنس زن و مرد و منظور آیه از بیان واژه‌ی قوامون تحلیلی صورت گرفته است.

در وبسایت تدبیر نیز تفاسیر برخی مفسران همچون ((آیت الله مشکینی، آیت الله مکارم شیرازی، آیت الله انصاریان، دکتر مهدی فولادوند و ...)) قرار داده شده و عموم مردم به نسبت تفاسیر بیان شده از آنان نظرات شخصی خود و برداشتشان از این آیه را به نمایش گذاشته اند.

در سایت تبیان جزء به جزء این آیه براساس گفته های ائمه‌ی اطهار بررسی شده است.

۲- بانو امین

حاجیه خانم سیده نصرت بیگم امین معروف به بانوی مجتهده ی اصفهانی در سال ۱۲۶۵ ه.ش در خانواده‌ای متدین و اصیل و نجیب دیده به جهان گشود. پدر او حاج سید محمد علی امین التجار فردی شریف و مومن و از بازرگانان سرشناس و متدین بودهاست. مادراو زهرا فرزند حاج سید مهدی ملقب به جناب که اهل ذکر و خیرخواه مظلومان بوده است. خداوند این دختر را پس از سه پسر به این خانواده عنایت فرمود. دوران اولیه‌ی زندگی بانو امین همزمان باحکومت شاهی قاجار و نفوذ غرب و تهاجم وسیع فرهنگ غربی و تجمل‌گرایی و دور شدن از هویت و حقیقت دینی بود. در همین زمان بود که پدر و مادر او با جدیت تمام از چهارسالگی به تربیت فرزند خود و اقدام به فرستادن بانو امین به مکتب‌خانه کردند تا به فراگیری قرآن و زبان فارسی بپردازد. این در زمانی بود که در زمینه‌ی تحصیل علوم و معارف دینی بالاتر از سطح روخوانی قرآن

هیچ مجال و زمینه‌ای برای حضور زنان نبود. او در یازده سالگی به تحصیل زبان عربی پرداخت. علاقه‌ی شدید به مطالعه در دوران نوجوانی و گذران اوقات فراغت به خواندن کتاب چنان بسیار بود که سخنان و طعنه‌های اطرافیان را تحمل می‌کرد. او در سن ۱۵ سالگی به همسری پسر عموی خود حاج میرزا آقا معروف به امین التاج در آمد. پس از دو سال زندگی مشترک، لذت مادر بودن را تجربه کرد. همسر بانوامین از نظر علمی هم سطح او نبود و تنها قادر به خواندن (علم سیاقی) بود اما بانو هیچ وقت به همسرش فخر نمی فروخت. همسر بانوامین به سبب تاجر بودن همواره مهمان‌های زیادی داشت لذا بانو امین خود پذیرایی از میهمانان وظیفه‌ی شخصی خود می‌دانست. او پس از کارهای منزل نوکری را با الاغ برای آوردن استادش می‌فرستاد که در همین دوره‌ی سنی ۲۰ سالگی مقدمات و صرف و نهو را نزد استادانی همچون آیت الله زرفره ای و آقا میرزا علی اصغر شریف و فقه و اصول را نزد آقا سید علی نجف آبادی آموخت. او در طول مدت تحصیل بارها به مصیبت جانگداز مرگ فرزند دچار شد و به خاطر بیماری‌های مختلف و وضع نامناسب بهداشت از هفت فرزند تنها یک فرزند (محمد علی امین) برایش باقی ماند. با این حال روند زندگی علمی او مختل نشد. این دوره‌ی زمانی همزمان با صدور فرمان مشروطه از سوی مظفرالدین شاه بود که بانوامین شرایط سیاسی و اجتماعی را به خوبی درک می‌کند. پس از او محمد علی شاه بر مسند حکومت تکیه زد و تحصن علما که خواستار حکومت مشروطه بودند بسیاری از خانواده‌های مذهبی را نگران کرده بود. نصرت امین در سن ۲۰ سالگی توانایی تجزیه، تحلیل، اندیشه و قضاوت را یافت. او زن را در بند حقارت و خرافات دید که فکر و ذهن متعالی خود را اسیر امور واهی کرده است. بانو سی‌امین بهار زندگی‌اش را در حالی می‌گذراند که با خاموشی سلسله‌ی قاجار و آغاز دوزان پهلوی با پادشاهی رضاخان مصادف بود. دورانی که در پرونده‌ی خود حوادثی ناگوار از جمله کشف حجاب و برهنگی زنان بود. رانندگان در این دوره تعهد دادند که زنان با حجاب را سوار نکنند.

در سال ۱۳۳۰ مقاله‌ای برای مجله‌ای می‌فرستد و به سوالات و شبهات مطرح شده درباره‌ی حجاب پاسخ می‌دهد و هر صبح چهارشنبه در منزل ایشان بیش از ۵۰۰ بانوی محجبه و جستجوگر حقیقت جمع شده و منتظر ورود به گلستان دانش و معرفت بودند.

در همین دوران رضاخان آرمان‌های جدید و کاذبی داشت که یکی از محورهای آن تحقیر و محو آثار تمدن اسلامی و بازگشت ایران به قبل از اسلام بود و اتفاقاً در همین زمان بود که خانم امین از نام مستعار

(بانوی ایرانی) استفاده کرد چون رضا خان می خواست زن ایرانی را به دوران قبل از اسلام برگرداند و هویت و اصالت را به آن دوران نسبت دهد. خانم امین می خواست بگوید بانوی ایرانی این زمان، بانویی است که از اسلام و دوران عهد اسلام زندگی نوین خود را شروع کرده و در دوران قبل از اسلام هویت و اصالتی نداشته است اما از زمانی که اسلام به ایران وارد گردیده و ایرانیان مسلمان شده اند هویت اصل و واقعی زن ایرانی شکل گرفته است.

بانوامین در توجه به نیازهای جامعه بسیار دقیق بود به طوری که اخلاق و رفتار او در شاگردانش تأثیر عمیقی داشت. وی دانشگاهی در اصفهان به نام مکتب فاطمیه تأسیس نمود که طالبان علم و دانش از آن استفاده می کردند. در این مکتب، دانش پژوهانی پرورش یافتند که بسیاری از آنان اینک صاحبان تألیفات و آثار پر ارجی هستند.

شاگردان این بزرگوار نقل کرده اند او در عین تواضع و سادگی دارای جاذبه معنوی و ابهت خاصی بودند. یکی از آثار او روش خوشبختی نام دارد که به زبان ساده و شیرین به عنوان زیربنای معتقدات اخلاقی تدریس می کردند. از جمله ابعاد شخصیتی ایشان دیانت و اعتماد به نفس بود و به همین دلیل بود که پرورش یافتگان او از این فضایل معنوی بهره مند می شدند. تمام شاگردان بانو امین علاوه بر جهات علمی و آنچه به علوم قرآنی و دانش های الهی مربوط می شد، در درجهی اول درس معرفت می آموخت چرا که رفتار و سلوک او مهم ترین مطلبی است که آنان را جذب خود می کرد.

عشق و علاقه ی بانو امین به قرآن کریم در قالب زبان و بیان نمی گنجد و تفسیر *مخزن العرفان* در پانزده جلد، دلیل این اشتیاق است. این کتاب تفسیر کامل قرآن به زبان فارسی است که به شیوه ی استدلالی، کلامی و روایی نگاشته شده است. با اینکه در سراسر تفسیر چهره ی مفسر به عنوان یک عارف واقعی جلوه گر است لکن آیات و احادیث را به روشی باطنی و عرفانی بیان نمی کند.

تفسیر آیات قرآن کریم توسط بانوامین در کتاب *مخزن العرفان* به خصوص آیه ی ۳۴ نساء که به جایگاه زنان اشاره دارد موضوع تحقیق پژوهشگران است.

۳_ علامه طباطبایی

سید محمد حسین قاضی طباطبایی معروف به علامه طباطبایی در سال ۱۲۸۱ در تبریز متولد شد. در پنج سالگی مادر و در نه سالگی پدرش را از دست داد. دوران زندگی علامه را می‌توان به چهار قسمت تقسیم کرد: ۱- دوره‌ی کودکی و نوجوانی که در تبریز سپری شد، ۲- دوره‌ی تحصیل در حوزه علمیه نجف، ۳- دوره‌ی بازگشت به تبریز و اشتغال به کشاورزی، ۴- دوره‌ی هجرت به قم و تدریس و تألیف و نشر معارف دینی پدرش او و تنها برادرش (محمد حسن الهی طباطبایی) را برای تحصیل به مکتب فرستاد. علم آموزی را از ۱۲۹۰-۱۲۹۶ ابتدا با کتب ادبیات فارسی و قرآن آغاز نمودند و پس از آموزش قرآن که در روش درسی آن دوره پیش از هر چیز تدریس میشد آثاری چون گلستان و بوستان را فرا گرفت و زیر نظر میرزا علی‌نقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی پرداخت. چون تحصیلات ابتدایی نتوانست به ذوق سرشار و علاقه‌ی وافر او پاسخ دهد، در فاصله‌ی سال‌های ۱۲۹۷-۱۳۰۴ به مدرسه‌ی طالبیه تبریز وارد شد و تحصیل دروسی همچون: ادبیات عرب، علوم نقلی، فقه و اصول را آغاز و به نقل از خودشان دروس متن غیر از فلسفه و عرفان را به پایان رسانید. او پس از تحصیل در مدرسه‌ی طالبیه تبریز همراه برادرش به نجف رفت و ده سال در نجف به تحصیل علوم دینی پرداخت. وی ریاضی را نیز زیر نظر سید ابولقاسم موسوی خوانساری فرا گرفت. مدت تحصیل وی در نجف حدود ده سال به طول انجامید.

وی از دوره‌ی تحصیل خود اینچنین روایت می‌کند:

((در اوایل تحصیل که به علم صرف و نحو اشتغال داشتم، حدود چهار سال علاقه‌ای چندان به ادامه‌ی تحصیل نداشتم و از این رو هرچه می‌خواندم نمی‌فهمیدم. اما پس از آن یک باره عنایت الهی دامن‌گیرم شد و مرا دگرگون ساخت و در خود شیفتگی بسیار نسبت به تحصیل کمال حس نمودم. به گونه‌ای که از آن روز تا پایان ایام تحصیل که حدود ۱۷ سال به طول انجامید، هرگز نسبت به تعلیم و تفکر درک خستگی و دلسردی نکردم و زشت و زیبای جهان را فراموش و تلخ و شیرین حوادث را برابر می‌پنداشتم. بسیار می‌شد به ویژه در بهار و تابستان که شب را تا طلوع آفتاب به مطالعه می‌گذراندم و همیشه درس فردا را شب قبل مطالعه می‌کردم و اگر مشکلی بود با هر خودکشی بود حل می‌نمودم و وقتی که به جلسه‌ی درس حاضر می‌شدم از آنچه استاد می‌گفت روشن بودم و هرگز اشکال و اشتباه درس را پیش استاد نبردم.))

-دوره‌ی تحصیل در حوزه علمیه نجف

او پس از تحصیلات دروس مقدماتی در مدرسه‌ی طالبیه تبریز، در سال ۱۳۰۴ ه.ش همراه برادرش به نجف رفت و ده سال در نجف به تحصیل علوم مختلف اسلامی که لازمه‌ی یک طالب علوم دینی است، پرداخت. در نجف تحت تعلیم و تربیت استادان بزرگی همچون: (سید حسین بادکوبه‌ای، حاج سید علی قاضی طباطبایی، آقا سید ابوالقاسم خوانساری) قرار می‌گیرد. مدت تحصیل او در نجف حدود ده سال به طول انجامید .

- دوره‌ی بازگشت به تبریز و اشتغال به کشاورزی

گذران زندگی در روزهایی که علامه و برادرش در نجف به سر می‌بردند، بسیار سخت بود. ماندن در نجف دیگر امکان پذیر نبود. در کنار همه‌ی اینها اوضاع کشاورزی و زمین هایشان حسابی به هم خورده بود؛ به همین جهت آن دو در سال ۱۳۱۵ ه.ش بلافاصله راهی ایران و دیار اجدادشان -روستای شادآباد تبریز- شدند. به گفته‌ی فرزند علامه (مهندس سید عبدالباقی طباطبایی) در آنجا سخت مشغول کار کشاورزی برای امرار معاش شد و این سخت کوشی علامه در تمام طول سال چه سوز و سرما و چه گرما قابل مشاهده بوده است. نتیجه‌ی این همه فعالیت طاقت فرسا، آبادانی زمین‌های کشاورزی و لایروبی بسیاری از غنات‌های روستایش بود.

- مهاجرت به قم

زندگی علامه طباطبایی در قم را میتوان مهمترین و پرفضیلت‌ترین دوره‌ی زندگی وی نام برد.

علامه بعد از مدتی اقامت در تبریز، تصمیم گرفت به قم برود و بالاخره تصمیمش را در سال ۱۳۲۵ عملی کرد. او و خانواده‌اش ابتدا به منزل یکی از بستگان‌شان سکونت یافتند اما پس از مدت کوتاهی خانه‌ای در کوچه‌ی یخچال قاضی اجاره کردند.

ستاره‌ی وجود علامه در قم در علوم مختلف به‌ویژه در رشته‌های فلسفه و تفسیر درخشیدن گرفت. علامه در یک دوره، کلاس‌های تفسیر را در کنار کلاس‌های تفسیر، فقه و اصول برگزار می‌کرد که علم جویان دینی

بسیاری از دریای دانش وی در کلاس‌ها بهره بردند. پس از مدتی کلاس‌های تفسیر به درخواست برخی علما لغو و با اصرار آنان تدریس شفای ابن سینا را آغاز نمود.

علمای بسیاری در کلاس‌های درس علامه بدلیل سطح بالای علمی و شناخته شدن وی بعنوان عنصر مهم در حوزه حاضر می‌شدند که از بارزترین شاگردان وی میتوان به (شهید دکتر بهشتی، دکتر مفتاح و استاد شهید مرتضی مطهری) ستاره‌ای درخشان در علم و دیانت اشاره کرد.

مراودات علامه طباطبایی نه تنها با دانشمندان ایرانی محدود نمی‌شد بلکه با بسیاری از دانشمندان عصر خویش در خارج از کشور نیز ملاقات و جلساتی داشتند.

ملاقات با پروفیسور هانری کوربن:

یکی از مهم‌ترین اتفاقات حیات فکری علامه، ملاقات با هانری کوربن، اسلام شناس و شیعه شناس غربی بود. این ملاقات‌ها زمینه ساز تشکیل حلقه‌ی فلسفی مهمی بود. هانری کوربن در سال ۱۳۳۶ ه.ش از فرانسه برای ملاقات علامه به ایران آمد تا شاید او به‌عنوان یک مفسر فلسفه‌ی شیعه، پاسخ سوال‌های بی‌جواب وی را بدهند. این ملاقات‌ها سال‌های طولانی به‌طول انجامید کهبه گفته ی خودش، در این بین کوربن پاسخی دقیق و قانع کننده از علامه می‌یافته است. اینگونه ارتباطات در پاییز هر سال با حضور جمعی از علما در دانشگاه تهران و حوزه‌ی علمیه برگزار می‌شد.

این عالم جهان بین و عالیقدر در آخر در تاریخ ۲۴ آبان ماه سال ۱۳۶۰ جهان خاک را وداع و دعوت حق تعالی را لبیک گفت. از او دو پسر و دختر باقی ماند.

آثار علامه

علامه طباطبایی دو اثر شاخص دارد که بیشتر از سایر آثار وی مورد توجه قرار گرفته اند.

- البیان فی التفسیر قرآن که بیشتر به تفسیر المیزان مشهور است، از جامع‌ترین تفاسیر شیعی قرآن کریم است که در ۲۰ جلد و در حدود هفده تا بیست سال به طول انجامید تا به زبان عربی تألیف درآید. این تفسیر بر قاعده‌ی قرآن به قرآن است، یعنی معیار اول برای تفسیر، خود آیات قرآنی باشد. المیزان به گفته‌ی خود علامه توسط سید محمد باقر موسوی همدانی به فارسی ترجمه شده است.

- اثر مهم دیگر وی اصول فلسفه و روش رئالیسم شامل ۱۴ مقاله‌ی طی دهه‌های ۲۰ و ۳۰ ه.ش تألیف شده و توسط مرتضی مطهری و با رویکرد فلسفه‌ی تطبیقی شرح داده شده است. به نظر می‌رسد این کتاب جزو نخستین و مهم‌ترین کتاب‌هایی است که به بررسی مباحث فلسفی با توجه به رویکردهای حکمت فلسفی اسلامی و فلسفه‌ی جدید غربی پرداخته است.

4_ مقایسه‌ی تفسیر بانو امین در مخزن العرفان و تفسیر علامه طباطبایی در المیزان:

((الرَّجَالُ قَوَامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ ...))

مردها را بر زنها تسلطی است (زیرا که کارگذار آنها و قائم بامور معاش آنهایند) بسبب آنچه خدا بعضی را بر بعضی برتری داده و برای اینکه مردها از مالشان به زنها نفقه می‌دهند.

تفسیر مخزن العرفان ج ۴ ص ۴۳- بانو امین:

(قیم) کسی را گویند که مهم کس دیگر را انجام دهد و فضل فزونی بعضی است نسبت به بعضی دیگر و چون غالباً بالطبع هم در تدبیر و هم در نیرومندی و تحمل شدائد مردها بر اغلب زنها فزونی دارند و چنانچه دانشمندان گفته‌اند و نیز به تجربه معلوم شده زندگانی زنها احساسی و عاطفی است و بر نازک‌کاری و ظرافت تکیه دارد به این جهات (وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ) یعنی و نیز از جهت انفاق مردها بر زنها و مهر و بعضی خصوصیات دیگر فرموده (بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ) خدای تعالی مردها را در این جهات بر زنها فضیلت داده و باید دانست که این فضیلت و برتری مردها بر زنها از جهت قوت عقلی و نیروی بدنی بطور کلی است نه بطور شمول بر تمام افراد زیرا چنانچه معلوم است خیلی از زن‌هایی بوده و هستند که در تدبیر و عقل بلکه در قوای بدنی بر بعضی از مردها فضیلت دارند.

ترجمه تفسیر المیزان، ج ۴، ص: ۵۵۳- علامه طباطبایی:

(قیم) یعنی کسی که مسئول قیام به امر شخص دیگر است. مردان به امور زنان قیام می‌نمایند و زیادتیهایی که خدای تعالی به مردان داده به حسب طاقتی که بر اعمال دشوار دارند و در امور عقلی و جنگ، قوت و طاقت بیشتر دارند می‌باشد، درحالی که زنان دارای حساسیت و شدت عاطفه و لطف هستند پس حکم درآیه عمومیت دارد، چون نوع مردان بر نوع زنان قیومت دارند، مثلاً قضاوت و حکومت که حیات جامعه به آن بستگی دارد، قوام آنها به دست مردان است و علت آن هم یکی آن است که خداوند بنا بر مصالحی بعضی را بر بعضی دیگر برتری داده است و دیگر آنکه مردن از مال خود زنان را نفقه می‌دهند.

جمع بندی دیدگاه بانو امین و علامه طباطبایی:

در آیه مذکور دیدگاه و تفسیر بانو امین نسبت به بخش اول از آیه ۳۴ نساء آن است که معیاربرتری افراد تنها به جنس آنها وابسته نیست؛ بلکه توانایی‌های افراد از لحاظ نیروی عقلی و جسمانی عامل تعیین کننده برتری آنها نسبت به یکدیگر است.

دیدگاه و تفسیر علامه طباطبایی از بخش اول آیه مذکوره بدین گونه است که او با توجه به قدرتی که خداوند بر مردان عنایت کرده است برتری مردان بر زنان را شایسته دانسته و به همین دلیل حضور مردان در امور اساسی و حیاتی جامعه مورد اهمیت است.

((فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ ...))

پس زنان شایسته‌ی مطیع و نگهدارنده‌ی حقوق شوهران اند. و در غیاب شوهران حفظ می‌کنند آنچه را که خدا حفظ نموده.

تفسیر مخزن العرفان در علوم قرآن، ج ۴، ص: ۶۳ - بانوامین:

پس از بیان فضیلت مردها بر زنها ظاهراً آیه در مقام بیان فضیلت زنها برآمده که فضیلت زنها در چیست و شاید میخواهد خاطر نشان کند که همین طوری که مردها را بر زنها برای آن جهاتی که بعضی از مردها را فضیلت داده بر بعضی از زنها همین طور بعضی زنها را نیز بر بعضی دیگر آنها فزونی داده و فضیلت زن در این صفاتی

است که بعضی از آنها در آیه بیان شده: ۱- (صالحات) زنهای صالح و شایسته ۲- (قانتات) قنوت به معنی اطاعت و خضوع دائمی است ۳- (حافظاتٍ لِلْغَيْبِ) یعنی حفظ می‌کنند خودشان و عورتشان را در حال غائب بودن ازواجشان.

ترجمه تفسیر المیزان، ج ۴، ص: ۵۵۲-علامه طباطبایی:

پس زنان صالح و شایسته فرمانبر و حافظ ناموس و منافع شوهرانشان می‌باشند همانطور که خدا منافع آنها را حفظ فرموده یعنی زنان نیکو و شایسته همیشه از شوهران خود اطاعت نموده و خضوع دارند و این به آن معنی نیست که آنها استقلال در حفظ حقوق فردی و اجتماعی ندارند بلکه منظور آن است که آنها استقلال در حفظ حقوق فردی و اجتماعی ندارند بلکه منظور آن است که در امور زناشویی و استمتاع می‌بایست از شوهر اطاعت نمایند و همچنین نباید در غیاب شوهرانشان غیاب باشند بواسطه آنکه خدا حقوق آنها را تشریح نموده و مردان را قیم امور زنان قرار داده و اطاعت از آنان و حفظ غیابشان را بر زنان واجب نموده.

جمع بندی دیدگاه بانو امین و علامه طباطبایی:

بانوامین در این آیه برتری و فضیلت زنان و مردان با توجه به جنسیت آنها در نوع خود را مورد مقایسه می‌دانند و به صفات زنان نیز اشاره دارد.

علامه طباطبایی صفات زنان و شایستگی آنها را در اطاعت از منافع همسرانشان می‌داند و در اجتماع مانعی برای استقلال زنان نمی‌بیند اما اطاعت از مردان را به دلیل قیم بودن آنها امری ضروری دانسته و به نظر می‌رسد که این شایستگی را وابسته به اطاعت می‌داند.

((وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاصْرَبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا)) (۳۴)

و آن زنانی که از مخالفت و تمکین نکردن آنها میترسند، در مرتبه ی اول آنها را موعظه و نصیحت کنید، اگر نپذیرفتند از آنها در رخت خواب دوری کنید و اگر فایده نبخشید، آنها را بزنید، پس اگر اطاعت کردند، دیگر هیچگونه حق ستم به آنها ندارید، همانا که خدوند بزرگوار و عظیم الشان است.

تفسیر مخزن العرفان در علوم قرآن، ج ۴، ص ۶۴ :

□ نشوز به معنی سرپیچی از اطاعت شوهر است از روی تکبر و به دلالت (تَخَافُونَ) ظهور علائم و آثار آنست. برای جلوگیری از تمکین نکردن زن از شوهرش خدای تعالی به مردها به سه عمل دستور می دهد که به ترتیب برای علاج نشوز زن عمل نمایند و ظاهرا این حکم ارشادی است نه مولوی که به طور وجوب و لزوم باشد که وقتی علائم ظهور نشوز زن خود را دید به سه علاج دست بزند ۱- (فَعْظُوهُنَّ)

او را موعظه و نصیحت کنید ۲- (وَ أَهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ) اگر موعظه سودی نبخشید از بستر او دوری نمائید ۳- اگر این دو عمل فائده نبخشید (وَ اضْرِبُوهُنَّ) موقع آن می رسد که او را بزنید.

((فَإِنْ أَطَعْتَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا)) آیه پس از حکم ارشادی برای جلوگیری از نشوز زن از آن سه عمل هر یک پس از دیگری فرموده پس اگر زن تمکین نمود دیگر هیچ ستم بر او روا ندارید اشاره به این که قوت و برومندی شما مردها سبب نشود که به خود مغرور گردید و چنین گمان کنید که ستم نمودن بر زن که او را ضعیف تر از خود می دانید روا است. باید بدانید خدا بزرگ و غالب است و حق مظلوم را از ظالم می گیرد.

ترجمه تفسیر المیزان، ج ۴، ص: ۵۵۲-علامه طباطبایی:

کلمه نشوز به معنای عصیان و استکبار از اطاعت بوده و مراد از (خوف نشوز) این است که علائم آن به تدریج ظاهر شود و معلوم گردد که زن قصد ناسازگاری دارد؛ در این صورت می فرماید آنان را پند و اندرز دهید، شاید که دست از ناسازگاری بردارند و بین علاجهای سه گانه (موعظه و قهر و زدن) ترتیب وجود دارد که از سیاق به دست می آید نه از حرف (واو) و مراد از (قهر در بستر) این است که بستر محفوظ باشد ولی در بستر با او قهر کند و به او اعتنایی ننماید به طوری که بی میلی خود را به او بفهماند و اگر این هم موثر واقع

نشد و سازگاری نمود می‌فرماید دیگر نباید علیه او بهانه جویی کنید و مبدا که از قدرت و تفوقی که بر زنان خود دارید مغرور شوید چون تنها پروردگار دارای مقام علو و برتری مطلق است .

جمع بندی دیدگاه بانو امین و علامه طباطبایی:

تلقی اکثر مفسران و فقها از واژه نشوز در این آیه امتناع زوجه از ایفای وظیفه زناشویی یا امتناع از ایفای وظیفه همسری است. با توجه به تفسیر بانو امین در این باره دیده می‌شود که دیدگاه ایشان نیز به همین شکل است و در مقایسه با تفسیر علامه طباطبایی وجه اشتراکاتی وجود دارد.

واژه (ضرب) در هر دو تفسیر در مفهوم تنبیه بدنی است اما ریشه این کلمه و (نشوز) نیز مفاهیم متعددی دارد و جزو واژگان کلیدی این بخش است.

مفسران شیعی ((نشوز)) زوج یا زوجه را به تناسب معنای لغوی به ارتفاع و استیلاء معنا کرده‌اند؛ هنگامی که زن یا شوهر از عمل به وظیفه‌ی همسری خود امتناع می‌کند درصدد ارتفاع و استیلا بر همسر بر می‌آید.

((ضرب)) در لغت زدن دو چیز به یکدیگر یا زدن چیزی به چیز دیگر است. سپس به صورت استعاری در موارد گوناگونی به کار می‌رود بنابراین مقصود از ((ضرب)) در فعل ((اضربوهن)) همان معنای لغوی است و در تفاسیر مذکور منظور از این واژه را ضربه‌ای خفیف بیان کرده‌اند.

نتیجه گیری

هم عصری این دو مفسر، نشانگر دغدغه‌ها و مطالعات زمانه است.

بانوامین از منظر یک زن، علت "قیم" بودن مرد بر زن را به جهت فضیلت قوت عقلی و نیروی بدنی ((اغلب)) مردان بر زن دانسته که البته این امر را شمول بر تمام افراد نمی‌داند؛ چرا که در مواردی برخی زنان در تدبیر و عقل و بلکه در قوای بدنی بر مردها فضیلت دارند. از طرفی، علامه طباطبایی از منظر یک مرد، علت قیمت بودن مرد بر زن را به جهت فضیلت قدرت عقلی و نیروی بدنی مردان که "بالطبع" بیشتر از زنان است، مطرح می‌کند. این مهم نشان از تاثیر جنسیت در نگاه مفسر است.

-البته با توجه به اینکه در چند دهه‌ی اخیر مسأله‌ی دفاع از حقوق زنان مطرح شده و جزئی از مطالبات زنان شده است، در تفاسیر چند دهه‌ی اخیر علاوه بر قیومیت مرد بر زن به مسأله‌ی مهم دایره‌ی اطاعت زن از مرد که نشوز را بدنبال دارد و در نهایت نوع سوم برخورد یعنی نوع ضرب که در چه حوزه‌ای از معنا نمی‌تواند باشد توجه خاصی شده است.

امید است این تحقیق بستر جدیدی از تحقیق را در خصوص موارد ذکر شده فراهم نماید.

منابع

۱_قرآن کریم

۲_باقی زاده. رضا. ۱۳۸۹. بررسی و تحلیل مسئله نشوز در عامل زوجین با توجه به آیه ۳۴ نساء. تهران: فصلنامه علمی_پژوهشی بانوان شیعه

۳_بیگم امین. نصرت. ۱۳۶۲. ترجمه تفسیر مخزن العرفان

۴_تاران. رضا. سال ۱۳۹۵. مقاله اجتهاد. تهران. مجله روشن

۵_ترکاشوند. جواد. سال ۱۳۹۴. تحلیل روان شناختی نشوز و راهکارهای سه گانه قرآن. فصلنامه علمی_پژوهشی

۶_جوادی آملی. عبدالله. ویژگی های علمی و عملی فیلسوف بزرگ شهر علامه طباطبایی. مجله پاسداران اسلام. صفحه ۴۶_۴۹

۷_سلطانی. محمد علی. نگاهی به آیه ۳۴ نساء. صفحه ۶_۱۵

۸_شایگان. داریوش. یادنامه علامه طباطبایی. مجله بخارا

۹_موسوی. محمدباقر. ۱۳۷۴. ترجمه تفسیر المیزان. بیروت: علمی المطبوعات

۱۰_مرتضایی. عزت الله. نسخه سوم. CD جامع التفاسیر نور

۱۱_ معموری. علی. خوش سخن مظفر. زهرا. ۱۳۹۱. بررسی سیر تطور فهم آیه ۳۴ نساء. فلنامه علمی_ پژوهشی

۱۲_ موسوی بجنوردی. سید محمد. حسینی. سید شهناز. ۱۳۹۵. نشوز زوجه در فقه و حقوق با رویکردی بر آرای

امام خمینی ره. پژوهش نامه متین

۱۳_ هدایت نیا. فرج الله. ۱۳۹۵. نگاهی نو در تفسیر نشوز زوجه در قرآن. تهران